

УДК 930.2 (477.8) "16/17"
Б 28

Тарас БАТЮК

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІ – ПОЧАТКУ ХVІІ ст.

У статті розглядається стан дослідження військової історії України другої половини ХVІ – початку ХVІІ ст. Аналізуються маловідомі джерела з історії боротьби козацького війська проти татар і турків у цей період. Особлива увага приділена документам дипломатичного і військового відомств Московської держави, які раніше мало привертали увагу дослідників.

Ключові слова: військова історія, документи, джерела, фонд, дослідники, козацтво.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із важливих завдань української історичної науки є дослідження військової історії. Особливо актуальним є вивчення періодів, коли було втрачено державність, але продовжували існувати збройні сили, оскільки тоді розвиток війська відбивав поступ суспільства в цілому, заміняв собою історію державного буття народу та визначав його участь у світовій історії.

До таких періодів належить друга половина ХVІ – початок ХVІІ ст., тобто час від загибелі князя Дмитра Байди-Вишневецького до смерті гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. Цей період є також одним із найменш досліджених. Якщо вилучити з нього події Хотинської війни, походу Сагайдачного на Москву та повстань Криштофа Косинського і Северина Наливайка, то майже всі інші епізоди військової історії практично впадали з поля зору дослідників. А між тим саме в цей

© Батюк Тарас, 2012

період відбулося організаційне становлення козацтва, створення реєстрового війська, а також саме на цей час припадають чи не найбільші успіхи козацтва в боротьбі проти татаро-турецьких сил, які зробили козацтво суб'єктом європейської історії. Від рубежу ХVІ – ХVІІ ст. європейські політики почали розглядати козацтво як поважний фактор, здатний зупинити османську агрессию. Проте не тільки козацтво брало участь у цій боротьбі. Формування українських магнатів, коротки шляхетського ополчення, а пізніше і "карлярного" війська також обороняли південні кордони та воювали з ординцями, здійснюючи навіть походи в Дике поле. Ці формування були також українськими і дослідження їхньої історії разом із історією козацтва дасть можливість відтворити повну картину історії збройних сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В останні десятиліття з'явилася низка прунтованих праць, які заповнюють окремі прогалини військової історії періоду. Насамперед це дослідження С.Ден'яка [21], [22], [23], [24], І.Стороженка [34], [35], [36], [37], [38], [39], [40], [41], [42], В.Сергійчука [31], Т.Чухліба [44], В.Щербака [45], В.Брехуненка [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13] та ін. Найважливіше, що автори роблять спробу модерного підходу до вивчення проблеми, відкидають ідеологічні штампі радянської історіографії, застосовують нові методи дослідження і бачать проблему в контексті європейського і світового історичного процесу. У своїх попередніх публікаціях автор вже звертався до детального аналізу історіографії проблеми [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є дослідження актуальних питань військової історії другої половини ХVІ – початку ХVІІ ст. та можливостей залучення нових джерел для висвітлення проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з новими обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Військова історія має свої особливості. Передовсім, її головними компонентами є дослідження складу, чисельності, структури військових формувань, рівня їхнього озброєння, ступеня вишколу шерено-

вих бійців і командирів та результати цих складових, реалізовані на полях битв. До того ж необхідно порівнювати всі ці компоненти з відповідними компонентами як безпосередніх противників, так і країн на той час армії світу. Остання вимога впродовж довшого часу ігнорувалася більшістю українських істориків. Подібних поглядів дотримувалися наші сусіди, особливо росіяни. Було прийнято писати про самобутність і високий рівень розвитку. Причому ніхто не ставив собі питання, що високий рівень мусить мати базу порівняння, а ця база повинна бути еталоном, тобто загальновиголошеною. Крім стереотипів мислення, корені яких лежать ще у панславській ідеології XIX ст., трансформованій у сталінські часи у "боротьбу з низькопоклонінням перед Заходом", спостерігаємо сьогодні псевдопатріотизм і романтичне захоплення славним минулим, що притаманне всім пригнобленим націям, на яких, нарешті, звалилася довгождана свобода. Тим часом право на претензію до самобутності розвитку військової справи не має жоден з лідерів мілітарної справи у Європі XV – XVIII ст. Якщо колись мав місце інтернаціоналізм, то це була військова справа у тогочасній Європі. Як тільки деесь з'являлася технічна новинка – вона ставала надбанням як союзників, так і ворогів. І шляхів для цього було багато. Причому найпростіший – це самі винахідники, які просто продавали свої ідеї тому, хто платив більше. Так і офіцери аж до полководців, не кажучи про солдат-професіоналів, просто переходили з армії в армію, причому далеко не завжди зважаючи на міжконфесійні суперечності, не кажучи вже про протиріччя національні. Козацька армія у цьому конгломераті була рідше винятком, але й у її лавах були представники інших націй. Крім цього ще існували традиційні шляхи запозичення новинок військової техніки: трофеї, торгівля і таке інше аж до шпигунства. Тому сучасному історикові доводиться швидше відстежувати, як вчясно та чи інша армія засвоювала технічні і організаційні новинки, що виначало її рівень та тактико-технічні можливості, ніж займатися пошуками міфічної самобутності.

Зрозуміло, що кожна технічна чи організаційна новинка, шойно ставала доступною, перетворювалася на предмет запозичення і наслідування. Але для того, шоби запозичити будь-яку технічну новинку, необхідно мати людей, здатних її оцінити, і

людей, здатних її реалізувати. Останнє визначається загальним рівнем виробничої культури. Мачоци не зовсім стабільний тип, тобто не мачоци змоги базуватися на всьому виробничому потенціалі Речі Посполитої, козацтво мусило домалатися самодостатності у виробничтві та ремонті озброєння й іншої військової техніки. За відсутності самодостатньої виробничої бази, потрібні ресурси для імпорту озброєння, позаяк одні військові трофеї ніколи нездатні забезпечити жодну армію сучасним озброєнням. Є багато прикладів цього – від американських індіанців до сучасних армій. Волночас у залишках княжих уділів та нових наданнях українських князів-магнатів і містах, які швидко розвивалися й зростали під захистом магдебурзького права, такі можливості налагодження виробництва і ремонту сучасного озброєння були. І тут виникає ще одна проблема, яка практично випала з поля зору дослідників.

Цікаво також, що отримавши найсучаснішу зброю, необхідно ще знайти людей, які здатні нею володіти. Перехід від луків та арбалетів до аркебуз і мушкетів аж ніяк не був легшим за перехід до надзвукової авіації та електронних систем. Не випадково кращі європейські армії упродовж усього XVI – XVII ст. надавали перевагу вербуванню готових солдатів з усього світу над підготовкою власних рекрутів. Стриляти з аркебузи або мушкета, коли ефект давала тільки запіхова стрілянина, причому кожен з 16 – 30 прийомів (технічне вдосконалення тривало постійно) потребував синхронності, можна було тільки після кількох років підготовки. Того ж потребувало фехтування, причому фізична сила в міру розвитку техніки починала відступати на задній план. Отже ще один стереотип – селянсько-козацькі армії – переважорюється на дискусійний. Чи міг посполитий з добрим фізичними кондиціями стати добрим воюючим? Напевно міг, але тільки за умови кількох років підготовки. Треба було потрапити до складу козацтва, пройти "курс джурівства" протягом кількох років і вже тоді претендувати на роль "товариша". Це змушує дещо по-іншому підходити до вивчення складу і соціальної бази козацтва. Яким же був рівень та склад надвірних військ українських магнатів та коронних контингентів? Яким було співвідношення найманних контингентів із скомплектованими на місцях? Звідки йшли запозичення і як впливали ці формування

на козацькі? Чи існував зворотний зв'язок, тобто вплив практики козацьких формувань на розвиток надвірних військ українських магнатів і коронних контингентів? Пошуки відповіді на ці запитання змушують звертатися до інших джерел і шукати інші підходи для їхнього розв'язання.

Це один стереотип наявний в працях більшості дослідників козацької доби — це майже одвічне протистояння козацького війська з коронним військом і магнатськими формуваннями. Але ця прокламація постійного стану громадянської війни не більше як спадщина "антифеодальної боротьби", що була особливо популярною у радянський період. Феодалізм у Речі Посполитій практично закінчився на початку XVI ст. Цим були викликані козацькі виступи у кінці XVI ст.? На це запитання ще немає остаточної відповіді. Козаки, як і магнатські формування, займалися передовсім обороною кордонів конкретної політичної країни, якою була Річ Посполита. А бажання окремо вивести козацьку територію, яка на той час уже мала структуру, які мовна назвати державними, виникло не раніше середини XVII ст. На рубежі XVI—XVII ст. таких завдань не ставив перед собою жоден з козацьких вождів.

Зрозуміло, що *стан вивчення* будь-якого періоду залежить від *стану збереження джерел*. І тут, на наш погляд, дослідники тільки підступають до їх використання. Власне козацьких документів, за цей період не збереглося, не кажучи вже про архіви Війська Запорозького. Всі документи, дотичні козацтва, походять з архівів Польсько-Литовської держави, Московської держави чи Османської імперії.

Дослідники української історії давно почали використовувати фонд 125 "Малоросійські справи" РГАДА (Російського державного архіву давніх актів, колишнього ЦГАДА), куди ще з другої половини XVIII ст. відкладали справи пов'язані з українсько-російськими контактами. Серед цих документів є багато інформації стосовно козацтва. Цей фонд описаний К.Харламповичем [46], найцікавіші його матеріали видані, зокрема П.Кулішем [19], [20] та ін. [1], [3], [4], [14], [16]. Більшість документів цього фонду — це розповіді представників українського православного духовенства, які приїздили у Московську державу у пошуках підтримки і матеріальної допомоги. З розмов

із ними працівники Посольського приказу черпали інформацію про стан справ в Україні, зокрема про козацтво. Зрозуміло, що більшість самих інформаторів свої відомості про козацтво також черпали з других-третьих рук, а часом інформували московських дипломатів про те, що ті хотіли почути. Але серед приїжджих до Москви були добре обізнані з козацтвом. І все ж, надійну інформацію про боротьбу козацтва з татарами і турками, яка особливо цікавила співробітників Посольського приказу, знайти у справах цього фонду дуже важко. Це також належить до іншого добре відомого фонду 52 "Зносини Росії з Грецією" ("Справи грецькі"), найцікавіші документи з якого також опубліковані. Інші українські монахи приїздили у Московську державу разом з грецькими монахами, які часто шукали тут матеріальної допомоги.

Практично вичерпані матеріали фонду 79 "Зносини Росії з Польщею", які вдалося здобути московським дипломатам; збереглася відомості про козаків.

Але значно більше і цікавіших відомостей вдалося зібрати московським дипломатам, які їздили до Криму. Дорога пролягала через землі, контрольовані донськими або запорозькими козаками. У самому Криму з кінця XVI ст. московські дипломати користувалися заступництвом бейв Сулейових. Князь Юрій Яншевич Сулейов не тільки перейшов на московську службу і прийняв християнство, але й був серед перших бовв та полководців царя Михайла Федоровича. Бейлик Сулейових займав територію між Кирк-Ер (Чуфут-Кале) та р. Альмою. У Чуфут-Кале найчастіше зупинялися московські купці на зимі. Влітку вони зазвичай кочували разом із ставкою Сулейових. Сулейови брали активну участь у наскоках на Україну, боротьбі з козацтвом. Від них і їхніх мурз та нукерів черпали інформацію московські дипломати. Часом їм вдалося зустрітися з полоненими козаками або іншими безпосередніми учасниками подій. Інформація фонду 123 "Зносини Росії з Кримом" надзвичайно багата матеріалами про козацтво та його боротьбу з татарськими і турецькими військами. У цьому фонді збереглися подробиці здобуття запорожцями Кафи (Феодосії) у 1616 році [1, 124—136], [11, 125—130, 134, 155—159] та деталі інших козацьких походів. За цими релігійними можна простежити більшість кримських і козацьких походів та їхні наслідки. Відомості про

татарсько-козацькі стосунки містять також грамоти кримських ханів до московських царів і записи прийомів кримських послів. Однак до цих документів необхідно ставитися скептично. Отож фонд 123 – одне з джерел до козацької історії, яке досі мало використовувалося. Залишається тільки шкодувати, що з середини XVI ст. до 1613 р. не було регулярних щорічних зносин з Кримом і не всі документи цих зносин збереглися.

Так само рідко дослідники козацької тематики зверталися і до фонду 89 “Зносини Росії з Туреччиною”. Московська дипломатія їздила у султанську столицю через територію Війська Донського та Азов, на місцях черпаючи свіжку інформацію про спільні походи донців та запорожців, про самих запорожців і взаємини між обома військами. У Константинополі, Адріанополі чи інших ставках султана вони отримували інформацію про козацькі вилазки на морі. Цей фонд також практично не використовувався дослідниками козацької історії. Щоправда і посольства до турецького двору за цей період були також не чистими.

Лише змішана українсько-російсько-канадська група дослідників (Л.Войтович, Д.Заборовський, Я.Ісаєвич, Ф.Сисин, А.Турилов, Б.Флорія) опублікувала кілька фрагментів зі 123 та 89 фондів РГАДА, дотичних до козацької історії за 1613 – 1620 рр. [15]. На жаль, опубліковані фрагменти далеко не повні і лише демонструють невикористані можливості фондів. Так, тільки звігати походять відомості про гетьмана Василя Стрілковського, який очолював морський тохід запорожців у 1616 р. і, можливо, був причетним до успіху під Кафю [15, 92]. Пізніше бачимо згадку про нього під час походу Сагайдачного на Москву у 1618 р. як простого козака у десятці Леонтія Павлова з сотні Сави Чернатя у полку Ждана Коншина [15, 200 – 217]. Шкода також, що це видання, яке мало бути серійним, не було продовжене.

Трохи менше інформації збереглося у фонді 127 “Зносини Росії з ногайськими татарами”. Ногайські татари на межі XVI – XVII ст. активно мірували з Прикаспію у Причорномор’я. До того ж у них складалася специфічні стосунки з Кримом, Польшею, донськими і українськими козаками. До цих матеріалів дослідники козацької історії майже не зверталися.

Документи з фонду 111 “Донські справи” видані у повному обсязі [25], [29], [30], [44], хоча далеко не всі з них використані дослідниками відповідного періоду. А у складі цих матеріалів не тільки відомості про перебування запорожців на Дону, спільні з донцями морські походи, а й великий пласт чис-то “запорозької” інформації.

Найбільше невикористаних документів з інформацією про запорізьких козаків містять “стовпці” Розрядного приказу – військового відомства Московської держави. Це відомство щороку відправляло “в поле” контингенти війська, щоби захистити свої кордони від ординців. Усі донесення прикордонних воявод з інформацією про ординців, запорожців та їхні взаємини потрапляли саме сюди. Напевно, фонд 210 “Розрядний приказ” – це найбільша збірка російських документів з історії України цього періоду. Видано 12 томів описів цього фонду РГАДА [26], а також опис стовпців Розрядного приказу, які не ввійшли у ці описи і були об’єднані у так званий додатковий відділ [28]. Матеріали у цьому фонді розміщені за підрозділами приказу – столами. Причому козацькі матеріали, як видно із згадуваної публікації документів за 1613 – 1620 рр. та публікації А.Л.Станіславського [17], [18], [27], [32], [33], містяться у справах Белгородського, Севського, Московського, Приказного, Додаткового і навіть Новгородського столів. Частково опубліковані тільки матеріали Московського стола [2].

Не використані до кінця і матеріали деяких давно відомих фондів з САСА (Солому archiw stacjow) у Варшаві – фонди Радзівілів, чи ЦДДАБ – Центрального державного історичного архіву Вєларусі – також фонд Радзівілів. В обох фондах збереглося листування, дотичне до подій козацької історії.

Але якщо дослідники ще продовжують використовувати польські та російські архіви, то кримські архіви не вийшли, а архів Османської Порту залишається недоступним, зокрема через мовні проблеми. Це також величезний резерв для істориків, про що свідчать, зокрема, праці В.Остапчука [47], В.Врехунєнка [11], де відображено зовсім нові напрями дослідження козацької історії, такі як козацький ясир і торгівля ним тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, військова історія має свої особливості, які дослідники часто не враховують. Також можна констатувати, що далеко не всі джерела, в яких збереглися відомості про українське козацтво другої половини XVI – початку XVII ст., вичерпані дослідниками. Усе це залишає надію на можливість подальшого вивчення періоду, особливо проблем становлення козацтва і його організації, а також боротьби проти татаро-турецьких військ в обороні степових кордонів та на морі.

Джерела та література

1. РГАДА. – Ф. 123. Сношення Росси с Крымом. – 1615 г. – Д. 9. П. РГАДА. – Ф. 123. Сношения России с Крымом. – 1616 г. – Д. 4.
2. Акты исторические, относящиеся к России, извлеченные из иностранных архивов и библиотек А. И. Тургеневым. – Т. 2. Выпски из Ватиканского тайного архива и из других римских библиотек. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1842. – 485 с.
3. Акты Московского государства. том 1. Разрядный приказ. Московский стол. 1571 – 1634. / Под редакцией: Н. А. Попова. – СПб.: Тип. Императорской академии наук, 1890. – 802 с.
4. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. – Т. 4. 1588 – 1632. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1851. – VIII. 529, 19 с.
5. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов. – Ч. 1. – Т. 1. – Киев, 1859. – XXXVII, 554 с.
6. Баток Т. Збройні сили України в протистоянні турецько-татарській експансії у другій половині XVI – на початку XVII ст.: історіографія проблеми // Дрогобицький краєзнавчий збірник ДДПУ імені Івана Франка. – Дрогобич: Коло, 2006. – Вип. X. – С. 186 – 200.
7. Брехуненко В. Актuality питання формування джерельної бази дослідження історії українського козацтва XVI – першої половини XVII ст.: документи московських приказів. – Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2000. – Вип. XI. – С. 106 – 114.
8. Брехуненко В. Актuality підходи до публікації джерел з історії українського козацтва XVI – XVII ст. // Актuality проблеми та перспективи дослідження історії козацтва. – Запоріжжя, 2005. – С. 47 – 49.

9. Брехуненко В. Державна база дослідження взаємини козальких спільнот Східної Європи // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 244 – 253.
10. Брехуненко В. Козаки на Степовому Кордоні Європи. Типологія козальких спільнот XVI – першої половини XVII ст. – К., 2011. – 504 с.
11. Брехуненко В. Козацький ясир і торгівля ним у XVI – першій половині XVII ст. // Історія торгівлі, податків та мита. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 1. – С. 96 – 112.
12. Брехуненко В. Україніка в приказній документації Московій XVI – XVII ст.: проблема реконструкції первісного складу // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2001. – Випуск 5/6. – С. 40 – 50.
13. Брехуненко В., Нателський М. Дванадцять листів гетьманів Війська Запорозького XVI – першої половини XVII ст. у польських джерельних збірниках // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.: Нью-Йорк, 2004. – Випуск 8/9. – С. 425 – 452.
14. Воссединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Т. 1. Украина накануне освободительной войны (1620 – 1647 годы). – М.: Из-во АН СССР, 1953. – 586+32 с.
15. Документи російських архівів з історії України. – Т. 1. Документи до історії запорозького козацтва 1613 – 1620 рр. / Упорядники Л. Вайтович, Л. Зборовський, Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, А. Туринюк, В. Флора. – Л.: Канадський інститут українських студій. Центр українського історичних досліджень ім. П. Яцика. Інститут українознавства НАНУ. Інститут слов'янознавства і балканістики РАН, 1998. – 441 с.
16. Історія України в документах і матеріалах. – Т. 3: визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569 – 1654 рр.) / Вип. ред. С. М. Белоусов; Уклад. М. Н. Петровський, В. К. Пугілов. АН УРСР. Інститут історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 292 с.
17. Книга сеунчей, 1613 – 1619. Документи Разрядного приказа о походе А. Лисовского (осень – зима 1615 г.) / Сост. А. Д. Станиславский и др.; отв. ред. Б. Н. Флора; ред. И. Граля, И. А. Тихонюк. – М.: Варшава. Археографический центр, 1995. – 152 с. – (Памятники истории Восточной Европы; том 1. Источники XV – XVII вв.). (Мопшмента

- historica res gestas Europae Orientalis: vol. 1. Illustrantia fontes XV – XVII saec).
18. Книга сеучеяч 1613 – 1619 гг. / Мордовина С.П., Станиславский А.Л. // Источниковедение и вспомогательные исторические дисциплины: теория и методика: межвуз. сб. науч. тр. / Редкол.: Каменева Е.И., Медушевская О.М., Простоловская Л.Н., Станиславский А.Л. (отв. ред.). Рязань: М.Ф. – М.: МГИИИ, 1990. – 164 с.
19. Кулиш П. Матеріали для історії воссоединенія Руси. – Т. 1. – Москва, 1877. – 345 с.
20. Кулиш П.А. Історія возсоединенія Руси. – Т.1. – Санкт-Петербург, Товарищество “Общественная польза”, 1874. – 363 с.
21. Леп'явко С.А. Козалцькі походи на татар у 1570 – 1580-х роках // Південна Україна XVIII – XIX ст.: Записки НДІ історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя, 2000. – Вип. 5.
22. Леп'явко С.А. Великий Кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.): [монографія] – Запоріжжя : Рада Тандем – ур”. 2001. – 64 с. – (Запорозька спадщина. – Вип. 12).
23. Леп'явко С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561 – 1591) / Інститут історії України НАН України; Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т.Шевченка. – Чернігів : Свівернська думка, 1999. – 216 с.
24. Леп'явко С.А. Публікації джерел з історії військово-політичної діяльності козацтва 1560 – 1580-х років / Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : ЗЮІ, 1999. – Вип. XI. – С. 197 – 206.
25. Липин А. Акты, относящиеся к Истории Войска Донского, собранные генерал-майором А.А. Липиным. – Том 1. – Новочеркасск: Изданы Областными Правлением Войска Донского, 1891. – 383 с.
26. Описание документов и бумаг Московского Архива Министрства Юстиции. – Кн. 10. – М.: Издательство: Типо-литография т-ва Кушнерев и Ко, 1896. – 574 с.; Кн. 11. – М.: Издательство: Типо-литография т-ва Кушнерев и Ко, 1899. – 577 с.; Кн. 12. – М.: Издательство: Типо-литография т-ва Кушнерев и Ко, 1901. – 630 с.; Кн. 13. – М.: Издательство: Типо-литография т-ва Кушнерев и Ко, 1903. – 631 с.; Издательство: Типо-литография т-ва Кушнерев и Ко, 1905. – 631 с.; Кн. 14. – М.: Университетская типография, 1905. – 426 с.; Кн. 15. – М.: Типография Императорского Московского Университета, 1908. – 700 с.; Кн. 16. – М.: Синодальная типография, 1910. – 710 с.; Кн. 17. – М.: Синодальная типография, 1912. – 613 с.; Кн. 18. – М.: Синодальная типография, 1913. – 522 с.; Кн. 19. – М.: Синодальная типография, 1914. – 349 с.; Кн. 20. – М.: Государственное издательство, 1921. – 251 с.

27. Приходо-расходные книги московских приказов 1619 – 1621 гг. / Сост. акад. Веселовский С.Б.; Подгот. к печати Дубинская Л.Г., Станиславский А.Л.; Под ред. Буганова В.И., Левшина Б.В.; АН СССР. Отд-ние истории. Архив АН СССР. – М.: Наука, 1983. – 479 с.
28. Разрядный Приказ (Начало 16 в. – 1711 г.). Опись столбцов дополнительного отдела архивного фонда № 210 // ред. А.А. Новосельский. – М.: Изд-во: Главное Архивное Управление МВД СССР, Центральный Государственный Архив Древних Актов СССР, 1950. – 144 с.
29. Русская историческая библиотека, издаваемая Археологической комиссией. – Т. 18. Донские дела. – Книга 1. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1898. – 559 с.
30. Русская историческая библиотека, издаваемая Археологической комиссией. – Т. 24. Донские дела. – Книга 2. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1906. – 685 с.
31. Сергієв В. І. Іменем війська запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII століття. / В.І. Сергієв. – К.: Україна, 1991. – 254 с.
32. Станиславский А. Д. Гражданская война в России XVII в.: Казачество на переломе истории. – М.: Мысль, 1990. – 270 с.
33. Станиславский А.Л. Источники о русском походе П.К. Сагайдачного 1618 – 1619 гг. в московских архивах // Реализм исторического мышления: проблемы отечественной истории периода феодализма: чтения, посвященные памяти Станиславского А.Л.: тез. докл. и сообщ. Москва, 27 янв. – 1 февр. 1991. – М.: МГИИИ, 1991. – С. 16 – 17.
34. Стороженко І.С. Великий Кордон і українське козацтво кінця XV – середини XVII ст. // Київська старовина. – 2006. – № 1. – С. 31 – 45.
35. Стороженко І.С. Дике Поле кінця XV – середини XVII ст. як складова частина Великого Кордону України. / І.С. Стороженко // Київська старовина. – 2006. – № 2. – С. 12 – 20.
36. Стороженко І.С. Еволюція етнічного складу українського козацтва кінця XV – середини XVIII ст. // Київська старовина. – 2005. – № 4. – С. 3 – 18; № 5. – С. 47 – 66.
37. Стороженко І.С. Історико-системний метод дослідження Запорозької Січі кінця XVI – середини XVIII ст. / І.С. Стороженко // Київська старовина. – 2007. – № 4. – С. 3 – 24.
38. Стороженко І.С. Крумицьке ханство кінця XV – середини XVII ст. як складова частина Великого Кордону України // Київська старовина. – 2006. – № 5. – С. 3 – 12.

39. Стороженко І.С. Організаційна структура українського козацтва, що передувала утворенню першої Запорозької Січі (друга половина XVI ст.) // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 23 – 34.
40. Стороженко І.С. Перша Запорозька (Базавлуцька) Січ кінця XVI – першої половини XVII ст. // Київська старовина. – 2005. – № 1. – С. 35 – 59; № 2. – С. 34 – 59.
41. Стороженко І.С. Стан дослідження організаційної структури Запорозької Січі кінця XVI – середини XVII ст. // Вісник Дніпропетровського університету: історія та археологія. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 2007. – № 6. – С. 118 – 128.
42. Стороженко І.С. Українське прикордоння кінця XV – середини XVII ст. // Київська старовина. – 2006. – № 4. – С. 30 – 37.
43. Сухорухов В. Д. Историческое описание Земли Войска Донского в 2 т. – Репринтное издание 1867 – 1872 гг. – СПб.: Альфарет, 2012. – Т. I. – 328 с.; Т. II. – 316 с.
44. Чухліб Т. Козаки та Яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500 – 1700 років. / Т. Чухліб. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. – 446 с.
45. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального статусу. Друга половина XV – середина XVII ст. / В.О. Щербак. – 2-е вид. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 300 с.
46. Харлампович К.В. Малоросійське впливне на великоруську церковну життя. – Т. 1. – Казань: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1914. – XXIV, 878. [2]. LXVI с.
47. Ostarchuk V. The Hittan Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids // Oriente Moderno. – The Ottomans and the Sea. – 2001. – № XX. – P. 23 – 95.

Батюк Тарас. Проблеми дослідження военной истории второй половины XVI – начала XVII в. В статье рассматривается состояние исследования военной истории второй половины XVI – начала XVII в. Анализируются малоизвестные источники истории борьбы казачьего войска против татар и турок в этот период. Особое внимание уделено документам дипломатического и военного ведомств Московского государства, которые раньше мало привлекали внимание исследователей.

Ключевые слова: военная история; документы; источники, фонд, исследования, Казачество.

Батюк Тарас. Problems of military history research of the second half of the XVIth century and the beginning of the XVIIth century. In the article the issues of the military history research of the second half of the XVIth century and the beginning of the XVIIth century are examined. Little known sources of history of Cossack's army fight against Tatars and Turks in this period are analyzed. A special attention is paid to the documents of diplomatic and military departments of the Moscow state, which before little have come into the notice of the researchers.

Key words: military history, documents, sources, fund, researchers, Cossacks.

0643201